

S Ä G N E R.

Ull och Till.

I Ål bodde en gammal blind man, som hade två söner, Ull och Till. Sönerna drogo uppför älven för att grunda nya hem. De slogo sig ner på var sin plats och började bryta mark. Stället där Ull slagit sig ner kallades sedan Ullvi och där Till slagit sig ner Tibble. Sönerna återvände sedan till fadern och medförde prov på jorden. Eftersom fadern icke kunde se jorden, smakade han den och yttrade därvid: "Nog har Ull god jord, men Till har bättre!" Detta utslag kan än i dag tillämpas, ty på båda sidorna om byn i Tibble ha åkrarna ovanligt djup och fet matjord.

Ål.

Ål utpekas ofta i gamla sägner som varande utgångspunkten för nybyggare. Enligt Forsslund finnas sådana sägner både i Våmhus och på andra ställen att de första bebyggarna kommit från Ål. - Det är tydligt att här är en mycket gammal bygd. Kyrkan, som byggdes på 1780- talet, har i sina väggar rester av den gamla kyrkans murar. Denna var åtminstone förr ansedd som den allra äldsta kyrkan i Dalarna. Såväl av ställets läge som av sägnerna kan man antaga, att härifrån har människorna spridit sig till hela Siljansdalen.

Kyrkobord.

Högt uppe på berget invid före detta landsvägen mellan Rönnes och Hackmora finnes en flat stenhäll. Ovanpå denna ligger ett nästan kubformigt stenblock, nästan stort för att vara ditvältrat av människor. Sägner berättar, att i forna tider, då svärdsjöfolket gick till Åls kyrka, åt man middag på denna plats. Därvid ha de ovannämnda stenarna varit deras bord. Fäbodarna där bredvid heta ännu i dag Kyrkobord. Forsslund, som upptagit denna sägen i sin bok, anmärker, att det måtte ha varit länge sedan. Detta hindrar dock icke, att den kan vara sann. Det kan ha förekommit en tid, då ännu ingen kyrka fanns vare sig i Svärdsjö, Bjursås eller Falun. - Invid samma väg, något närmare Rönnes, är en källa, som kallas Brudkällan, därför att en brud någon gång druckit ur den.

Den bortflutna gården.

Den udde ,som i Ullvi skjuter ut i älven mitt emot Ytteråkerö,kallas Perindes (Per-Hinders) udd och åkern därbredvid ~~Perindes~~ Perindes åker.Att en gård med det namnet en gång legat där i närheten,vittna både grundstenar och sägner.

Ute i älven därnedanför är ett grund,som till formen påminner om en stor tuva,omgiven av djupt vatten.Vid ytterst lågt vattenstånd kan den nästan synas över vattenytan.Grundet kallas för "Brusk-Olles tuv".Det är troligt,att en person med det namnet där varit utsatt för något äventyr.En kyrkbåt eller skuta har där grundstött och Brusk Oll var styrman.

På den ovannämnda udden fast något längre uppför älven är en bukt med en liten vik,inskurna mellan branta backar på sidorna.Detta ställe kallas för Stor Olles göl.En sägen berättar,att här varit en gård,belägen mycket nära älven.En gång kom en vägfarande till gården och begärde husrum över natten. När han blev nekad detta,skall han hava yttrat;"Ni skall snart vara lika utan bostad,som jag är."En kort tid därefter flöt hela gården bort av älven.Vid detta tillfälle skall gölen ha bildats. Måhända var vägfararen en man,som hade ögonen med sig och i en hast uppfångade gårdens farliga läge,samtidigt som han visste, att det det året skulle bli en mycket hög vårflod.

Morkarhällan.

I älven ett stycke ovanför båthusen ligger en stenhäll,åtminstone har den legat där förr.Ett sykte har jag hört, att ångbåtsbolaget låtit spränga bort åtminstone en del av den, därför att den var för nära farleden.I min barndom var den markerad med en liten röd och vitmålad påle.Denna sten kallades Morkarhällan.Detta namn har den enligt sägnen fått,därför att ett arbetslag morakarlar,som på väg bort på arbete kommo roende utför älven och törnade på stenen med påföljd att båten kant-rade.Såväl folk som den medförda provianten kommo ned i vattnet, men de togo sig i land och bärgade sakerna.Av maten hade brödet tagit den största skadan.Det hade blivit alldeles genomblött. De begåvo sig nu till en gård i byn för att torka kläder och proviant samt baka om brödet.Jag har glömt såväl namnet på gården,där de togo in,som det antal gånger brödet måste bakas om, innan de kunde få det så hållbart,att det kunde gräddas och fär-

den kunde fortsättas.

Med Morkarhällan, hur mycket det nu är kvar av den är ett minne förenat från den tid, då roddbåten hade vidsträckt användning vid allehanda resor, särskilt när dalfolket, som skulle ut på herrarbete, färdades ned genom landskapet. Förbi Gråda-fallen släpades båtarna över ~~land~~ land.

Branden.

På 1820- talet var en stor eldsvåda i byn, då minst 7 gårdar lades i aska. Dessa voro belägna vid vägen, som från landsvägen går nedåt nuvarande färjestället. Under branden blåste en stark nordlig eller nordvästlig vind, så att brinnande taknåver rök över åkrarna, ja, tvärs över älven, där en bastuga blev antänd. Vid eldens utbrott sprang en svagsint kvinna genom byn, högljutt jämrade sig och ropade, att elden var lös i byn. Som väl var blev dock varken människor eller djur innebrända. Efter branden saknades en ung flicka, som de trodde vara innebränd. Slutligen hittade de henne i en av branden skonad gård, där hon låg och sov på pallen (bänken framför de väggfasta sängarna). I bakarna på andra sidan älven samlades mycket folk, som ville över och delta i släckningen, förgäves väntande, att någon skulle vara så omtänksam och komma och hämta dem med en kyrkbåt. Deras egna fåtaliga båtar rymde icke många, och när ingen återvände, voro de andra avstängda.

Vid denna tid började storskiftet i byn. Det var då ett passande tillfälle för dem vars gårdar brunnit att slå ner sina bopålar på någon trakt i byn, där det icke var så tätbyggt. Ett par byggde på de gamla platserna, men de övriga flyttade och fingestora tomter sig tilldelade, ja, så stora, att de andra byborna tyckte, att det icke var byn, som bränt gårdarna för dem. Det egendomliga var, att 60 år därefter var det slut med alla de gårdar, som fått de stora tomterna med undantag för Kallesgården, som byggts i en hage längst bort åt Fibblehället. Kalles var det heller ingen som avundats. Deras gård kallas ännu Kalles i Hagen.

På de brända tomterna drogos åkerskiftena fram. En källare samt en grop efter en igenfylld brunn voro de sista resterna efter de brunna gårdarna. Även dessa äro nu undanröjda. På byns karta över inägorna äro gårdarna utritade, och i kartbeskrivningen kallas de "brända tomter". Åkern däromkring kallades

10
sedan för "Plassen", och trakten kallas ännu i dag för Gamla Ullvi.

Året före eller om det var året efter var en stor eldsvåda i Noret på nästan samma plats som senare, år 1902.

Gettdöden.

Bortom Ullvisheden, just där den odlade ~~jorden~~ jorden slutar och skogen tar vid, är ett ställe, som kallas Gettdöden. Namnet skall hava uppkommit därigenom, att vargarna där ~~rivit~~ rivit en mängd getter.

Fibbleberget.

Ovanför Torshäll nära Fibblebergets högsta topp är en slags grotta vid foten av en brant bergvägg. En utskjutande del av bergväggen synes någon gång ha lossnat och fallit ned och bildat en grotta likt en smal gång, öppen i båda ändarna, så hög att en person kan gå rak igenom den. Detta kallas för "Modigs kyrka", därför att en soldat med namnet Modig gömt sig där för att slippa ut i kriget. Han hade murat igen den ~~enax~~ öppningen och haft grottan till bostad. Om någon burit mat till honom eller om han själv nattetid besökt sitt hem, förtäljer, så vitt jag vet, icke sängen.

På samma berg närmare åt Ullvishället stupar åter berget brant ned. Detta ställe kallas för "Dömbillhälla". Där skall en "dömbilla" (dövstum kvinna) ha ramlat ned och ~~x~~ slagit ihjäl sig.

Romberget.

Den branta berghäll, som från landsvägen är synlig i berget ovanför Romma, kallas för "Jakopös hällör", därför att en oxe från Jakobsgården fallit ned där.

Längre inne i skogen är "Fläskkällaren"; en grotta under ett par stenblock, stor nog för en pojke att krypa igenom. Där skall enligt sängen fläsk och dyrbarheter gömts under fötterna ofredsår.

En soldats hemkomst.

~~Exempelvis~~ Min moster Rönnäs Anna Olsdotter, född 1843, har berättat en sängen, som hon trodde härstamma från Tibble. Den handlar om en soldat, som kommer hem, sedan han i

många år varit ute i kriget. Troligen är det en, som medföljt Karl XII, kommit i rysk fångenskap och frigivits efter freden i Nystad 1720. Måhända hade han under vägen hem hört rykten om soldater, som vid sin hemkomst funnit hustrun vara omgift, ty detta förekom i denna tid.

Det var mörkt på kvällen, när soldaten äntligen nådde sitt hem. Genom fönstret såg han in i stugan.

"Han ser, när det flämtar från spisens vrå

Det målade skåpet med årtal på,

En fällbank av furu, helt rätt och slätt,

Ett träsnitt på väggen - Kung Karls porträtt

Han ser i ett endaste ögonblick

Sin torftiga stuga i gammalt skick.

Allt återfinns, ända till bössans spik -

Men kvinnan vid väggen - vem är hon lik?"

Sågnen förtäljer, att soldaten ser en man i stugan. Då går han icke in utan väntar tills de lägga sig därinne och ser då, att mannen icke går till hans hustru utan till hans dotter. Dottern hade under det fadern varit i kriget växt upp från en späd flicka till en mogen kvinna. Mannen i stugan var alltså hans måg. Nu knackar han på dörren, blir insläppt, och det blir ett glatt återseende.

En karolin.

Bland dem som medföljde Karl XII var en soldat från Ullvi, som hette Flygare. Flygargården har fått sitt namn efter honom. Ända fram till 1900-talet har i gården funnits några brev skrivna av honom. Av dessa synes ha framgått, att han medföljt till Turkiet. Han var förvånad över den rika tillgång på gräs, som var där de drogo fram. Man behövde bara slå ett litet område för att få hö till hästen. Dessa papper, som nu äro förstörda, kunna möjligen vara skrivna efter hemkomsten. Enligt kyrkböckerna levde han sedan i många år och har många efterkommande.

Dottern till soldaten Svensk i Alnberg har berättat, att en av hennes förfäder i kriget varit i sällskap med Flygaren från Ullvi. De hade varit borta i 15 år. Sågnen förtäljer, att när hustrun under många år ingenting hörde ifrån honom, trodde hon säkert, att han var död, tills han oförmodat en kväll kommer och knackar på dörren. Han hade då varit borta i 15 år. Om man

12
nu antager, att det var vid krigets slut, som han kom hem, så skulle det alltså vara år 1706, som han drog ut. "till Polen att stöta till kungens här" eller till Lifland för att sedan medfölja i Lewenhaupts ödesdigra tåg.

Även efter hemkomsten från Turkiet tycks han ha varit i konungens omgivning, ty det säges, att han år 1718 var med bland dem, som buro kungens lik över gränsen.

Flygaren skall ha varit begåvad med en ovanligt skarp syn, så att han från Valborgsmässbacken i Ullvi kunde se, huru mycket klockan var på tornuret i Äls kyrka. ett avstånd, som är 4300 meter. En gång ^{var} han var i kriget och de befunno sig på en stor slätt. i Finland har man sagt, men det är dock mera troligt, att det var i Ryssland, såvida det icke var i Turkiet eller på hemvägen därifrån. Flygaren såg, vad ingen annan kunde se, en man som kom ridande över slätten. Han ser vidare, huru mannen stiger av och vattnar hästen. En officer tar då upp sin kikare och konstaterar, att det var rätt. "Här ha vi en man med kattögon," sade officern om Flygaren.

Hårda tider.

Sägnerna från gamla tidens nödår äro märkligt nog icke så många. En berättelse, som är rätt gammal, är, att en man ifrån vår gård i sällskap med en granne varit till Gävle och köpt spannmål, möjligen till utsäde. Detta var en lång och dryg färd, helst som ingen av dem ägde någon häst utan måste på dragkärran forsla hem det de köpte. Vägarna på den tiden voro på långt när icke så bra som nu. Man behöver bara tänka på, att de måste fram på gamla landsvägen mellan Rönnäs och Hackmora och likaså gamla vägen från Bjursås över Studsarvet fram mot Falun. Vid hemkomsten kom en grannkvinna in på gården och bad att få stoppa några sädeskorn i munnen och sedan tugga sönder dem och känna, hur riktig mat smakade.

En gammal gumma brukade tala om en man, som var ute och slet med en dragkärra, fast han var utmattad av trötthet och hunger, men som tog nya rag och tröstade sig med att till julen skulle han borga en halvtunna jolpärur och en fjärding strömning och då skulle han göra sig ett "sjujäkla melimoj"

En gammal gubbe, som haft sina fåbodar i närheten av våra, har för mig berättat, att han en sommar någon

gång i mitten av förra seklet med sin familj var i fåbodarna, där de blevo utan bröd samtidigt mjölet till gröt och välling var ytterst knappt. Tillståndet var så mycket betänkligare, som han helt saknade kontanter. Eftersom det var i "krakmänön" (tiden då gamla skörden allmänt brukade vara uppäten), var det omöjligt att få låna någonting i matväg. Det enda var att vända sig till någon handlande och försöka få något på kredit. Självt hade han ingen häst, men han gick till försarvet och lånade en oxe med en kärra. Så for han till handlenden Söderkvist i Gopa och kom överens med honom om att få en tunna havre. När de mätt i två fjärdingar lyfte köparen på säcken och fick känna hur lätt den var. Han tömde då hastigt innehåll tillbaka i låren. "Varför gör du så?" frågar handlenden. "Hur tycker du, att folk skall kunna äta sådan säd?" svarar bonden. "Jag trodde, att det var korna, som skulle ha den!" säger handlenden. "Hur kan du tro, att jag skulle gå här och borga havre åt korna nu vid midsommartiden, då de så väl kunna föda sig på skogen? Nej det är allt åt folket jag skall ha den," säger bonden. Resultatet blev, att han fick en spann råg i stället, och då tyckte han, att han fick en "rejäl varu". I den närbelägna tullkvarnen fick han sedan mala rågen och kunde återvända.

Innan fattigvården i kommunerna blev så väl ordnad, var antalet tiggare stort, och efter klena år ökades antalet ytterligare. Det var folk i alla åldrar av båda könen, gamla personer, somliga mindre vetande, och barn, ofta flera syskon i sällskap. De gingo från gård till gård och begärde mat. Detta kallades att "gå och bess". Var det en äldre tiggare, kallades han "tidjekal" eller "ulltidjer". Det sistnämnda namnet kom därut av, att många yrkestiggare voro specialister på att tigg-ull. Fingo de en näve ull i varje gård, blev det snart så mycket, att den kunde säljas. Med nattlogi hade de det icke på långt när så svårt som nutidens luffare, ty i nästan varje gård mottog man någon, åt vilken man bäddade på golvet.

Ett stort antal tiggare voro från socknarna ovan Siljan, där sädesskörden nästan alltid var klen. De som därifrån foro söderut med slöjdalster, mottogo vid försäljningen gärna spannmål som betalning och återvände alltid med last av säd. Kom det t. ex. en svarvare med träskålar, så begärde han som betalning, att den skål man köpte skulle fyllas med säd ett visst antal gånger. Var det då en stor skål, så fick han därigenom mera än för en som rymde mindre.

Vad Udd Erik Andersson berättade omKarl XII.

Udd Erik Andersson i Ullvi, som var född 1821 och dog 1909, berättade i min barndom följande:

"Karl den tolfte var en stridsam konung, som förde krig i främmande land. Han var ända till påven, som rådde honom att sluta fred, ty han fick icke föra så mycket krig.. På den kungen bet inga vanliga kulor. Under striderna måste han gång på gång draga av sig stövlarna och tömma ur kulorna, som utan att göra skada träffat honom. Slutligen tröttnade folket på det långa kriget och talade vid livtjänaren att skjuta konungen. Livtjänaren skar då en knapp ur konungens rock och sköt honom med. Karl XII hade silverknappar i sin rock."

Udd Erik berättar vidare.

Det var en tid, som de svenska soldaterna voro klädda i stora höga hattar. Tydligen åsyftades början av 1800-talet. När fienden sköt av någon hatten, trodde de, att de skjutit av huvudet. Då sade fienden: "Ockön skull kann för krig mot töcköenö. Om vi skjut av en huvu, så går'n sta å sätt på sä nä igen, å sä'n ä'n tie gånger jävluger än han va förut!"